

VÁŽENÍ KOLEGOVÉ A ČTENÁŘI,

díky laskavé podpoře ISAJE a projektu NETAD se nám podařilo zajistit pro vás překlad velmi zajímavého textu. Jeho první verze byla publikovaná v prvním vydání knihy *Publishing Addiction Science* (mající za sebou již druhé úspěšné vydání), která je k dispozici v originále na internetových stránkách právě ISAJE. Tato jedenáctá kapitola je něčím trochu jiná. Její autor, prof. Thomas F. Babor, patří ke špičkovým alkoholikům. Jeho specializací je současně i etika publikování. Obraz Danteho pekla je vtipnou formou, jakou Thomas přibližuje velmi náročné a citlivé téma etiky. Jak si jistě všimnete, některá z témat jsou opravdu citlivá, nejen v českém prostředí. Nejde totiž zdaleka jen o „vykrádání“ textů, ať již úmyslné nebo neúmyslné (chybným citováním či nevědomostí), ale jde i o takové věci, jako je původ peněz, za které byla studie provedena, a zda je tento původ zřejmý atd. Jde také o témata, jako jsou nešvary českého prostředí zasílat jednu práci do více časopisů a zatěžovat vícekrát oponenty, nebo dokonce dosáhnout otištění jedné a téže práce najednou ve více časopisech atd. Některé roviny se mohou jevit jako malicherné, pak ovšem najednou stojíme tvář v tvář tomu, že dnes je malicherné dvojí publikování ve ví-

ce časopisech, zítřka otištění osobních údajů pacienta, který byl předmětem případové studie publikované v odborném tisku. Hranice jsou citlivá věc a hranice se týkají nejen pacientů a klientů, ale i nás. Tom je skvělý autor a věřím, že jeho pojetí Danteho pekla bude pro vás čtivé a nenecháte se odradit právě tím, že jde o náročné téma. Současně měl autor svoji další přednášku 3. prosince 2012 v Praze na konferenci PPRCH 2012 věnované prevenci, jezdí do naší země opakovaně a má k ní velmi přátelský vztah. Začínáme proto právě jeho kapitolou, neboť kromě významu tématu je zde též její časové spojení s diskusí o budoucnosti etické komise při SNN ČLS JEP, či prostě o nějakém zajištění toho, aby etika pro náš obor nebyla jen čímsi svátečním a stojícím na piedestalu, ale byla něčím živým, diskutovaným, a to ve všech významech. Na tento text pak budou navazovat další kapitoly a posléze je naším cílem připravit překlad učebnice jako celku.

Michal Miovský
7. 12. 2012

Kapitola 11

Dantovo Peklo: sedm smrtelných hříchů, kterých se lze dopustit při publikování vědeckých prací, a jak se jim vyhnout

BABOR, T. F., MCGOVERN, T.

Zanechte naděje, kdo vstupujete.
Dante Alighieri, *Peklo*, Zpěv III, 9

Přeloženo z: Babor, T. F., Stenius, K., Savva, S., O'Reilly, J. (eds) (2008). *Publishing Addiction Science (A Guide for the Perplexed)*, 2nd ed., London: International Society of Addiction Journal Editors, s laskavým souhlasem autorů a vydavatele. Originální text k dispozici na: <http://www.parint.org/isajewebsite/isajebook2.htm>
Překlad: Channell Crossings, s.r.o.

Před více než 700 lety Dante Alighieri (1265–1321) napsal epickou báseň o cestě muže posmrtným světem Pekla, Očistce a Ráje. Ve své Božské komedii vyjmenoval neřesti a ctnosti lidí, kteří se ocitli v těchto duchovních sférách, zčásti proto, aby nám žijícím poskytl cenný náhled do tohoto světa. Dante peklo popsal jako velmi nešťastné a nehostinné místo tvořené několika úrovněmi – od sálajícího pekla určeného lidem navždy zatraceným až po poměrně vlídnou oblast nazvanou První kruh, kde pobývají významné osobnosti narozené před vykoupením světa, které proto nemohou projít nebeskou branou.

Schéma 11.1

Kruhy pekla podle hříchů a trestů udělených těm, kdo se v rámci publikační činnosti dopustí pochybení

KRUH	HŘÍCH	PŘÍKLADY	TRESTY
1	Nedbalost	Zkreslování citací, nedostatečné citace, lhostejnost	Žádost o nápravu, dopis šéfredaktorovi
2	Nadbytečné publikování	Použití stejných tabulek či literatury bez uvedení předchozího zdroje	Odmítnutí rukopisu, porušení autorských práv
3	Nespravedlivé osoboování autorství	Neuvedení autorů, kteří mají na díle podíl; čestné autorství	Rozzlobení kolegové, stížnosti šéfredaktorovi či zaměstnavateli
4	Nepřiznaný střet zájmů	Neuvedení zdroje financování	Dopis šéfredaktorovi, veřejná omluva
5	Poškození lidských/zvířecích subjektů	Chybějící etický souhlas	Odmítnutí rukopisu, podání oznámení zaměstnavateli
6	Plagiátorství	Reprodukování práce či myšlenek jiných jako svých vlastních	Stáhnutí rukopisu, podání oznámení zaměstnavateli
7	Vědecký podvod	Upravování či falšování údajů; odcizení myšlenek či plánů jiných, které byly poskytnuty v dobré víře	Stáhnutí rukopisu, podání oznámení zaměstnavateli, zákaz publikační činnosti

V této kapitole využijeme tuto obecnou metaforu a vezmeme čtenáře na vzdělávací cestu různými úrovněmi podvodných praktik ve vědě. Naším cílem není vyděsit křehká srdce našich čtenářů, ale stejně jako tomu bylo u Danta na jeho cestě podsvětím, je pro nás důležité poznat „smrtné“ důsledky vědeckých pochybení, abychom se jich naučili vyvarovat. Schéma 11.1 ukazuje sedm typů vědeckých pochybení, kterými se tato kapitola zabývá. Kromě popisu různých „hříchů“ a lidí, kteří se jich dopouštějí, se rovněž zabýváme jejich závažností, způsoby, jakými mohou být potrestány, a jak se těmto problémům vyvarovat dříve, než vzniknou. V následující kapitole se budeme zabývat stejnými záležitostmi z hlediska etického rozhodování a pro ilustraci jednotlivých témat budeme využívat případové studie.

Prvním problémem je nedbalost v podobě zkreslování citací, podceňování úspěchů či poznatků druhých a opomíjení odkazů na ty poznatky, které informovaný čtenář potřebuje znát, aby byl schopen interpretovat autorovy závěry. Ve své nejmírnější formě problém znamená, že čtenář nebude schopen si články, které jsou citovány, přečíst a porozumět jim. Závažnějším přestupkem je překroucení práce jiných tak, aby jejich myšlenky a poznatky potvrzovaly předem formulované stanovisko, které se autor snaží prosadit. Nedbalost se rovněž projevuje nevhodným uspořádáním či nepřesnou prezentací dat.

Druhým etickým problémem je nadbytečná publikace, k níž dochází, když dvě či více pojednání obsahují určitá stejná data bez uvedení vzájemných odkazů.

Třetí otázkou, již se zde zabýváme, je nespravedlivé či nezodpovědné autorství. Podle standardních Pravidel etické praxe zveřejněných International Society of Addiction Journal Editors a podobných pravidel jiných organizací (např. Committee on Publication Ethics) by se všechny oso-

by, které jsou uvedeny jako autoři, měly na díle podílet významným způsobem, tj. jejich příspěvek by neměl být jen symbolický.

Zamlčení střetu zájmů je čtvrtým etickým problémem, o němž tato kapitola pojednává. Střet zájmů je situace nebo vztah, u něž by objektivní osoba mohla vnímat potenciální rozpor mezi profesním, osobním a finančním prospěchem a nezávislostí úsudku výzkumného pracovníka nebo autora.

Pátým etickým prohřeškem je nedodržení minimálních norem ochrany zvířecích subjektů či účastníků humanního výzkumu. Ve druhém případě se jedná, mimo jiné, o zachování důvěrnosti záznamů o pacientovi a dalších údajů, informovaný souhlas a řádné vysvětlení rizik souvisejících s účastí ve výzkumu. Řízení se normami, které vypracovaly národní a mezinárodní rady pro ochranu zvířecích či humanních subjektů, je v rámci této publikace považováno za významný aspekt výzkumu.

Šestým problémem je plagiátorství. Plagiátorství může mít různé podoby, od použití publikovaných či nepublikovaných myšlenek druhých bez uvedení zdroje (včetně žádosti o výzkumný grant) až po odevzdání celého díla pod jménem „nového“ autora.

Na poslední příčce je vědecký podvod. Tato forma pochybení spočívá v záměrném zkreslování dat či úpravě závěrů výzkumu s cílem učinit studii uvěřitelnější a přijatelnější k otištění.

Jak často se tyto jednotlivé etické problémy mezi vědci z oboru adiktologie vyskytují? Společnost International Society of Addiction Journal Editors (ISAJE) provedla mezi svými členy neformální průzkum, aby se dozvěděla, jakých forem neprofesionálního chování se šéfredaktoři časopisů obávají nejvíce (Stenius et Babor, 2003). K nejběžnějším problémům, s nimiž se šéfredaktoři potýkají při běžném

Schéma 11.2

Definice termínů odkazujících na různé formy vědeckých pochybení

Zkreslení citací	Forma nedbalosti, která může mít podobu relativně nevinného nepřečtení článků, které člověk cituje, až po překroucení významu děl jiných autorů.
Autorské právo	Zákonné právo udělené autorovi, vydavateli či distributorovi k výhradní publikaci, výrobě, prodeji nebo distribuci vědecké práce.
Disagregované publikování	Informace z jedné výzkumné studie jsou rozděleny do dvou či více prací. Rovněž nazýváno „salámovou vědou“ („salami science“).
Duplicitní publikování	Opětovné publikování stejných informací na dvou různých místech.
Použití smyšlených dat	Ve výzkumné zprávě jsou prezentována data, která nebyla získána způsobem či na základě metod ve zprávě popsaných.
Roztříštěné publikování díla	V jedné zprávě je uvedena jen část dat, která byla nebo budou v celkovém rozsahu uvedena v jiném díle.
Odcizení	Nezákonná prezentace či použití vlastního jména u původní výzkumné myšlenky, plánu či výsledku jiné osoby, která se o ně v důvěrném duchu podělila.
Zkreslení (falšování) výsledků	Upravování původních výsledků nebo jejich prezentování v překroucené formě, případně opomíjení výsledků či dat, které jsou pro závěry relevantní.
Částečně opakované publikování	Opakované publikování částí týchž informací v upravené formě.
Plagiátorství	Prezentování rukopisu, článku, textu nebo myšlenky někoho jiného jako svých vlastních.
Opakované publikování	Publikování stejných informací dvakrát či vícekrát (např. v článcích pro časopisy a kapitolách knih).
„Sebeplagiátorství“	Kopírování a prezentování vlastního textu nebo článku bez řádného uvedení původního zdroje.
Neetické autorství	Autorství, které porušuje zásadu, že všechny osoby uvedené jako autoři se mají na uvedeném díle podílet podstatnou měrou a měly být připraveny za to veřejně nést odpovědnost.

zpracování rukopisů, patří duplicitní publikace různých typů a neodpovídající citace. Mnohé z časopisů se setkaly minimálně s některými ze závažnějších forem vědeckého pochybení, jako je plagiátorství a zamlčení střetu zájmů. Poměrně často byly také zmiňovány problémy týkající se autorství. I když šéfredaktoři uvedli, že většina těchto problémů se neobjevuje příliš často, je pravděpodobné, že očím zaneprázdněných šéfredaktorů a recenzentů zůstávají tyto záležitosti skryté. Je například nepravděpodobné, že by se šéfredaktorům a recenzentům při běžné redakční činnosti podařilo odhalit vědecký podvod, protože zkreslená data lze snadno ukryt do laboratorních záznamů a počítačových složek, které nejsou při recenzní činnosti dostupné. U zkušených recenzentů je vyšší pravděpodobnost, že odhalí plagiátorství a chybné citace, avšak existuje obecné podezření, že případy odhalených a doložitelných pochybení jsou jen špičkou ledovce, který je třeba spíše rozpustit než ho nechat ponořený.

V následujících sekcích kapitoly je každá z těchto nečestných praktik zkoumána z hlediska její relativní důležitosti, případných důsledků a strategií, jak jim předcházet. Schéma 11.2 obsahuje definice různých typů etických problémů, o nichž se kapitola zmiňuje.

● LEHKOMYSLNÁ NEDBALOST A ZKRESLOVÁNÍ CITACÍ

První kruh pekla popsany na schématu 11.1 je vyhrazen pro lehčí formy lehkomyšlné nedbalosti a zkreslování citací,

kteří zavádějí čtenáře na nesprávnou cestu a snižují hodnotu vědeckého výzkumu. Pro lehkomyšlnou nedbalost, pravděpodobně nejméně zhoubnou a nejčastější formu neetického jednání, jsou charakteristické takové nedostatky, jako je nedostatečné posouzení dostupné literatury k tématu, chybějící otevřenost či neúplnost popisu použitých výzkumných metod či prezentace dat, která vycházejí z chybných statistických analýz. Související problém se objeví, jestliže autor cituje články převzaté z jiných zpráv nebo publikovaných úryvků, aniž by četl primární zdroj. Závažnější formou nedbalosti ve vědeckých pracích je zkreslování citací. Jedním ze způsobů takového zkreslování je selektivní citace pouze těch článků, které potvrzují určité stanovisko, a ignorování nebo podceňování důležitosti článků, které jsou s tímto stanoviskem v rozporu. Záměr klamat druhé je na této praktice zvláště trestuhodný. Jinou formou zkreslování citací je selektivní citace s cílem zlepšit si renomé, symbolizované použitím citací vlastních děl. O těchto záležitostech z pohledu odchylek od ideální citační praxe se hovoří v kapitole 7. Případová analýza těchto praktik v kapitole 12 dále ilustruje etické rozměry těchto přestupků.

● Důsledky

Je-li výsledkem těchto praktik uvedení čtenáře v omyl či poskytnutí chybných informací, pak jsou považovány za mírné formy vědeckého pochybení, zejména pokud se vyskytují pouze ve fázi přípravy díla, kdy je často odhalí všímaví spolupracovníci či recenzenti, kteří budou pravděpodob-

ně požadovat použití vyváženějšího přehledu literatury či opravu zřejmých chyb. V některých případech může šéfredaktor odmítnout jinak přijatelný rukopis, pokud recenzenti mají pochybnosti o autorově objektivnosti nebo jej podezřívají z intelektuální nedbalosti. Následky mohou být závažnější v případě, kdy jsou nedbalost nebo zkrácení citací odhaleny až po otištění článku. Pokud čtenáři publikovaného článku odhalí statistickou chybu, jasné pochybení ve formulování výzkumné otázky nebo selektivní použití literatury, mohou napsat šéfredaktorovi dopis, v němž na problém upozorní. Šéfredaktori pak mohou požádat o opravy textu nebo analýz dat, které jsou následně otištěny jako zvláštní poznámka pro čtenáře. Kromě těchto nepříjemných důsledků může neuvedení citací z relevantních studií a zkracování výkladu dřívějšího výzkumu vyvolat negativní dojem u spolupracovníků autora. Jiným negativním důsledkem může být potupa a ztráta dobrého jména instituce, s níž je autor spojován.

● Prevence

Jak bylo uvedeno v kapitolách 5, 6 a 7, nejlepší způsob, jak se takovým problémům vyhnout, je dodržovat příslušné citační postupy, důkladně prostudovat dostupnou literaturu, přečíst si všechny články, které mají být citovány, přesně prezentovat výsledky výzkumu a objektivně je interpretovat. Autoři, kteří spolupracují na studiích s jinými autory, mají zvláštní povinnost si velmi pečlivě pročíst veškeré pracovní verze díla, aby se zajistilo, že tyto problémy budou odhaleny v raných fázích publikačního procesu. I když si několik autorů rozdělí odpovědnost za sepsání jednotlivých částí výzkumné zprávy, měli by autoři vždy zkontrolovat i práci ostatních.

● NADBYTEČNÉ PUBLIKOVÁNÍ

Autoři, kteří se snaží oslovit co nejširší publikum nebo několik konkrétních skupin čtenářů, se mohou snažit prezentovat jeden výzkumný soubor ve více dílech, v opakovaných zprávách o téže práci, v dílčích zprávách nebo zprávách zveřejněných ve více jazycích (Huth, 1986). Existují však i méně ušlechtilé motivy k redundantnímu publikování, včetně touhy po větším počtu publikovaných děl k budování vlastního renomé.

K nadměrné publikaci dochází, když dvě díla či více děl obsahuje shodná data, aniž by v nich byly uvedeny vzájemné odkazy (Committee on Publication Ethics, 2001). Podle komise Editorial Policy Committee z Council of Biology Editors se opakovaným publikováním rozumí „publikování v zásadě stejného díla vícekrát bez jasného upozornění šéfredaktorů, recenzentů a dalších zainteresovaných stran“ (viz Jerrells, 2001). Obecně očekávají šéfredaktori časopisů od autorů záruku, že žádná podstatná část předloženého materiálu nebyla již dříve otištěna a že článek není součas-

ně posuzován jiným časopisem. Opakované publikování se stalo tak závažným problémem, že řada časopisů nyní požaduje, aby autoři písemně prohlásili, zda data byla již dříve prezentována, ať už v částečné, či celkové podobě.

Jak ukazuje schéma 11.2, k popisu tohoto jevu se používá řada termínů. I když mezi dřívějším, duplicitním, opakovaným, disgregovaným a redundantním publikováním existují určité důležité rozdíly, všechny jsou součástí jednoho společného problému. Nadbytečné publikování a jeho varianty spotřebovávají cenné zdroje, které by jinak mohly být využity jinými autory, kteří publikují originální data či myšlenky. Vzhledem k omezenému prostoru v časopisech, zveřejnění díla jedné osoby znamená, že jiné dílo musí být odmítnuto. Existují-li dohady ohledně přesahu u dvou článků, šéfredaktori a recenzenti musejí věnovat další čas přezkoumání několika publikací, aby stanovili rozsah nadbytečnosti a zda dochází k porušení některých smluv o autorských právech.

Bez ohledu na to, zda k opakování dojde v souvislosti s daty či myšlenkami (např. opakující se přehledové články), informace z duplicitních zdrojů jsou někdy bezděčně citovány způsobem, který implikuje, že zjištění či závěry jsou na sobě nezávislé, přestože ve skutečnosti vycházejí ze stejného zdroje. Bez řádné identifikace mohou metaanalýzy a přehledové články dospět ke zkresleným závěrům, protože účinek daného poznatku je znásoben či překroucen.

Pokračování příště

Projektová příloha

Sítování vědecko-výzkumných kapacit a cílený rozvoj spolupráce mezi vysokými školami, veřejnou správou, soukromým a neziskovým sektorem v adiktologii (NETAD)

Registrační číslo projektu: CZ.1.07/2.4.00/17.0111

Období realizace: od 07/2011 do 06/2014

Realizátor: Univerzita Karlova v Praze, 1. lékařská fakulta, Klinika adiktologie (www.adiktologie.cz)

Partneři:

A.N.O., ASOCIACE NESTÁTNÍCH ORGANIZACÍ

(www.asociace.org)

Sdružení Podané ruce, o. s. (www.podaneruce.cz)